ուի կորեան գրքին վերջը դրուած պարսիկ Թագաւորներուն ցանկին մէջ, ուր կը յիչուին՝ Մաշթոց վարդապետի կր**ջ**նաւո րութեան սկիզբէն մինչեւ մահը՝ իրարու <u> Դաչսևմով ատևոիկ գամաւսերբեսուր արուր</u> ները և գահակալունեան տարիները, հե տեւեալ կերպով. «Թագաւորեալ կըմանայ ամս վեց, և Յազկերտի՝ ամս քսան և մի. և յառաջնունն ամի՝ երկրորդի <u>Ցազ</u> կերտի որդւոյ Վռամայ, վախճանեցաւ երանելին»՝։ Հոս ահա զանց եղած է դնել վատ եի անունը և **գագաւորու**թեան ատորբուն ատները։ Ոսնը անարան կամ զանցառութիւնը անկարելի է կորեան վերագրել, նախ որ՝ առանց անոր յիչատակունեան՝ իր հաշիւր կամ ժամանա, կագրութիւնը թերի և անձիչա պիտի ըլլար. երկրորդ, Ցազկերտ Բը յիջատակած աաբը, ին 1ինք անմեր արսև վտաղ էօն արուրը, սնով չէև ինրան արժիտարան զայն և անյիջատակ անցնիլ։ Հետեւաբար այդ պատմական կարեւոր կէտը՝ սովորա կան ոճով՝ ձեռագիրներուն մէջէն դուրս ձգուած է անհոգունեամբ կամ մոռացու_֊

Տակաւին ըննելի և վիճելի կէտ մ՝ է, *[եսամբ* : ըստ իս, հայ տառերուն գիւտի թուականը, ծիրն է, որ ան Քրիստոսի 404 տարին եղած ըլլայ։ Սոյն կարծիջը պաշտպանող. ները հաստատուած են գլիսաւորապես կու րեան մեզի աուած երկու որոշ [ժուական. ներուն վրայ։ Առաջին, երբ պատմիչը ուլարագրելով Մաչընոց վարդապետին դար_֊ գն Որսերեքը ր հասնարարարու դուանն, ւներ նշանագրերու գիւտէն վերջը, կ'ըսէ. «եկեալ հասաներ ի Հայաստան աշխարհն... ի վեցերորդ աժ ի վատնշապեսյ արքային»2: Եւ որովհետեւ Վռամշապուհ գահ բարձրաշ

Ուրիչ կարեւոր պակաս մ՝ ալ կը նշմար, ցած է 398 ին, իր վեցերորդ տարին կ՛լև լայ 404 Թուականը։ Երկրորդ, կորիւն իր գրքին վերջը դրած ժամանակագրական ցանկին մէջ՝ հայ գրերուն գիւտը կը դնկ Ցազկերտ Աի ութևրորդ տարին. «և դպրու թեանն Հայոց յութերորդ ավե <u>Ցազկերաի</u> առեալ սկիզբն» : Օ,րդ, կորիւն վեց տար միայն տալով Թագաւորութեան վատմ կրմանի, «Թագաւորեալ կրմանայ Պարսի արթայի ամս վեց» (389/390-396, անոր յաջորդ **Յազկերտ Աի ուրևրորդ տա**րի կ'րլլայ ճշգիւ Քրիստոսի 404 Թուականը՝

Սակայն միւս կողմանէ դիտելի է, Թ Տայ գրերու գիւտին պատմունքիւնը սելա աղերս ունի նչանաւոր **Ր**աբիլաս կ^{ավ} Քրիստոսի 412/413 թուականին բարձրա ցած է Եղեսիոյ ախոռին վրայ, որ դժուարին կ՚րլլայ հաշտեցնել իրար^{ու} այդ երկու Թուականները՝ 404 և 418 ենք չենը ուզեր յետաձգել ինը տաքի վերջը Հայ տառերուն գիւտը, ինչ որ է փազանց ուշ կ'րլլայ և կը հակասէ ք <u>լսնովիր վահբար վբնայիշբան հաշար_{այ}</u> ներուն:

ՄՏա լուսաբանուելի**ը կարեւոր** կ^{էրլի}

1) Իրաւցնե հայ զրերուն գիւտը ենքե Վուամշապեսյ վեցերորդ տարին եղած [t metil nes:

2) Ցազկերտ Աի ուրերորդ տարին Տամապատասիսան է պատմականօր էն Քր առսի 404 Թուականին։

3) Ո՞վ էր մեր գրերու գիւտին ժամի նակ Եղեսիոյ եպիսկոպոսը։

Մյո Հարցումներուն պատասիստրը յ ջորդ յօղուածիս մէջ։

(Շարունակելի)

2. 8. parauva

APAUL (UUPTEP)

445

KIRMIZ

Արդ խոսինը Որդանին պատմական ան, ցեղերէն, coccus անուամբ յաձախ ակ ցեալին վրայօր:

ին ձևաւբև Աւհահասւի ժարջբևն՝ բատևmurtepange the Thospi Danch manurgal ուղղեալ իր արձանագիր նամակին մէջ իչ անկագին իրերու կարգին ձեռը ձգած գ րարը «վունիսայի ը Ռևանատի» ընարու որ կարմիր հիւսուածեղկնկն։ Դիտելի է որ չիւսուածեղէնը նշանաւոր էր ոչ [84 ին ջիւսուագարքենակը ջաղան այն ին քանարը գոյնին համար: Մյն ատեն Նախաէրչ՝ այուրը այուրընը Սշևանասւի ջարօն իր երկու տեսակ բերկեր, մին լայրան կամ դայրա, որով սակայն աւելի չիկափոկ չի պատրասույի, ուսաի ընարաւսև չէև հիւսուածեղէն ներկուելու Համար, իսկ ներ որդանը, կարմիր կամ գրրմից։ րր դիայը այս երկու ծիրարիի գոյրբերը ալու կ, առնեմ, որովհետեւ տորոնեն կամ արկ ընթերե արտադրուած այդ գոյնը որվանքի է ն է ան ր է կենանով դօաբնագ ր Սեժարի հանջևունբար։

Մեսելոն իրն բե այմ կանդինիր անուաց 1) այր տարրուտը ին հուր գրւով։ արուրն անը հարրաւտը ին հուր գրւով։ Մրսնան կրևանով ին գրանուր ան «Ժնեչրու ջարօն աղբրաջիր բրևիր է, սնովն ի Մովսեսի օրերուն իսկ ծանօն եր, tola հենիր ուքն հիշուաց է Բենայեներ tola կամ tolashani անուամբ ծիրանի (red) բառը որ չատ անգամ հոն կը արտ գործուի, արատևարևում ձենույներ առ-Մինիաստուած գոյնին կ'ակնարկե : Ըստ Pychsen/ (sam. Bancroft, Philosophy (sam. Bancroft, 1, 394.) of Permanent Colours I. 394.) հրանսի (= red) կամ գրրմից ներկը ծանօթ էր Մովսեսեն ալ առաջ և գտնուած աչ աչ գափաստիար դարև Բեևայրնի արևորինենիչը Սասեսահոն փիչնիկեցիներեն Պաղեսաինի մեջ,

նարկուած է Ցոյն և [шաին գրողներէ»2: Բրիստոսե ութը դար առաջ երը Սարգոն Հոս սակայն կարգ մը խնդիրներ կան guantlepp. նախ U. Apry tola your tolashanifu նաև գոն յիշուած ծիրանի ները կրնան որդանը կամ գրրմրգը չնչա. նակել այլ ծիրանի, շառագոյն, 254, րոսոր եւն., թեեւ հաւանական է որ որ. դանին կամ գրրմրգին ակնարկուի, նկատի առնելով ասոր համբաւր, և պատճառ մր չկայ չխորհելու որ գրրմրգը ծանօթ չրլլար Մովսկսկ ալ առաջ։ Գալով Փիւնիկեցւոց կողմեն Պաղեսաինի մէջ գտնուելուն, шաոր Համար ալ կան բացատրութեան կարեւոր իչետեր. նախ Պաղեստին չունի ոչ սեզր և ոչ ալ կլիմայի յարմարութիւն այդ սեզին և որով որդին համար, մինչ Հայաստան դեռ կ**՝**արտադրէ որդան այժմ գրենք չատ չնչին չափերով, և անցեային մեջ միակ արտագրիչն եղած է։ Պադես ախնի մասին այդպիսի վկայունիւն մր բոլորովին կը պակսի։ իսկ Փիւնիկեցիը ծանօք էին իրենց վաճառականական յա րարերութիւններով, անտարակոյս անոնց միջոցաւ Հայաստանեն արտածուած է Եզիպաոս, Պաղեստին և այլուր տարուած։ Հին դարուց պատմագիրները, ինչպես Դի ոսկոր, Թոթյոնիս, և այլը, կը վկայեն թե այս ներկը ամենեն առաջ գործածուն. ցաւ Հայաստանի և Պարսկաստանի մէջ, և թե այս երկիրներեն տարածուեցաւ ան Եւրոպայի ամէն կողմը» : 86mm « Հոո. մայեցող պատմիչներեն մեկը կ'ըսէ թե (Քի. 275 թուականին ատենները) Պարսից

^{1.} կորիւն, էջ 48. - 2. Անդ, էջ 20. - 3. Արդ

^{1. «}Բազմավէպ», 1890, էջ 276-277.

^{2.} Encycl. Brit. 14th edition. vol. 13 p. 352.

^{3. 4&}quot;2" hul. Che bopp 1927 12 396.

ղրկեց բրղէ բանուածը մը՝ ըսելով. Ընկայ գծ իրանիդ վերոյ աշխարհիս. Sume purpuram qualis apud nos est. Իրաւցընե այնպես աղուոր ծիրանի ներկած էր որ՝ բոլոր Հռոմայեցիք զարմացան, կ'ըսէ պատ միչը։ Եւ որովհետեւ ան ատենը Հայաս տանը Պարսից իչիսանութեան տակ էր, շատ հաշանական է որ Հայաստանի որդանովը ներկած ըլլայ ան բրդեղէնը, ինչպես Համէլն ալ կ'ըսէ։ խնքը կարծիք կ'ընե [+ նաեւ []. Գրոց մէջ սաէպ յիջուած որմար իանդինն, Հայասատրի երևն նքնայ»,։

Հին Հայ մատենագրաց մօտ ալ կը <u> Տոիս և Թանկագին ինչ։ Տեսանք Թէ Փար-</u> արժի ի,նոք «ԴՈնտնատան ջրբան սնմուրո ի զարդ կարմրատեսիլ գունոց »։ խորե րացի նոյնպես կը յիջեր. «Եւ որդն յարմատոյ սիզոյ ի զարդ կարմրունեան գուշ ըսյ»։ Ոնտե անաացիչ Եբնաժոնի Ե մանուր կը վկայէ «Հաբիբ եկաւ Սըտաջատ, որ է Ալ-Քիրոնիզ»², այսիներն Որդանի բաղաբ։ Ոկատելու է որ «Մրտաջատ որ Դուինե քարի դն ջանաև դրան ջրաս ին ժարաբեն, այնքան Հայնասաւոր էր իր ներկարաննե նով, ոն ՈՐ-վաքաաժոնի գ ժանուր, ժանը կարդիր գոյնի քաղան կ,արսւարբ (ճա⁻ րիաթ-ալ-բրրմըզ)» ₃: Գ դարուն ՑովՀաններ աստանագիր կաթողիկոսը կը վկայէ եր Հայաստանի մեջ կային «նկարակերտ կազմուածս բազմականաց կարմրունեամբ որդանայ», մինչ ըստ Սոողիկի «ծիրաուն արիկ » կը յիջուի զոր կը նոյնացընեմ որդանին հետ։ իսկ դարձեալ և դարուն <u> Ունան աշխանջաժին խան Հասւժան (իս-</u> արտեր) սես հե դրոյ «ջերրի Մեարպիլեր աւելի մեծ քաղաք միր է... ին պատրաստեն գեղեցիկ ներկ մը գրրմիզ (= kermez) կոչուած։ Ես իմացած եմ ոն ու անումենեն աբուրք դն սեմ ?», : խանը Հաուգալի Տէինիլը ըստ իս Արաբացւոց Տապիլն է և Հայոցս Դուինը։ «Դուինում քիրմիս են պատրաստում, որ կարմիր ներկ է ենժի շաղան, բո նոաջ բոլ ոն մա դի որգի անուն է», Բագրատ խալանեանցի Հաւասավանց համաձայն : ".գ. դարուն

<u>Բազութ ալ կը յիջէ դեռ Մրտաջատի բա</u>, <u> հիտի-տք-ճննդն</u>ժ *իսչուի*քն։ ԳԲ մա_{նուր} Շարաէն Հայաստանի մեջ Հանդիպած ե որդանին. իսկ ԺԸ դարուն Մարկով Ռուսի սնմար ին ձարբև Ո՛ևահաաի վևաി եպե, ձրանալուն միջոցին 14-15,000 որ բարձրութեան վրայ։ ԺԹ դարուն սկիզքն **Ս․ Փե**Թերպուրկի ճեմարանին խնդրանցի վրայ Վրաստանի և Հայաստանի նահան գապետը երկու Ռուս պաշտօնատարների կը յանձնէ պրպաել, որոնց օգնական կ՛լև՛ լայ Էջմիածնի միաբան Սահակ վ. Տէր Գրի գորեան տեղեկագրով մը որ նիւթ կը կազմե Համէլի մէկ ուսումնասիրութեան ֆեթեի պուրկի նոյն ձեմարանին մէջ, 1832 ոն վրասվ Մուսբնքը ան ին ջնատանարկուն

<u>Մրատևտիսյո տորի ճաա տեսաղողեր</u> նիւն ալ կայ որ հոս չեմ յիջած, նիւն որուն կարելի է հանդիպիլ բիչ մը փեր անսասենով։ <u>Բւ ոտիանը տ</u>ոսնարով _{գորա} նանք այժմ, արդէն մեր ուսումնասիք նեան պահանջած փաստերն ստաց Cllmlud:

Բերևու այսոն ու Ժենուրներ քույ Սե_{ւե} զործածութեան մասին։

Ըստ Հ. Ալիջանի Հայկական ՈՐ (կարմիրը) «ամեն էն ընտիր և ամեն էն ճանչցուած որդն կարմրոյ, հոչակեակ շառափայլ գունով, որով Թագաւով ծիրանից և հրովարտակը կը ներկուհ ժան քն հիշք ր Ժիսոքսնիաքը։ Ռևանույ կարմիրը մտուցին յեւրոպա, հիմա Ռ անկե շահ կը թաղեն, և դեռ էջժի կաթուղիկոսաց կոնդակներն կը 4 այս Մրարատայ նշանաւոր բերբու

1. «Բազմավէպ», 1843, էջ 56-57,

Ասկէ առաջ ցոյց տուի արդէն քել որդան նին ժամանակներեն ի վեր յատկանչական կը գործածուէր նկարակերտ գարդարելու եր այս չրջաններուն»։ ԵԹ է Տր. Մարթեն ջավար «կազմուածս բազմականաց և ան, ըսել կ՝ուզէ որ այն մասնաւոր մանիշակուածոց», այսինըն հայ գորգերը։ Ասոնը կագոյնը որ կը գտնուի Վիջապ գորգերուն կը վկայուին Ասողիկե, Յովհաննես պատ մագիր կախողիկոսէ և ուրիջներէ: Ըստ Dr. F. R. Martin/ « Մրաբն գետին մոտ մաննետական Հայաստանի մայրաբաղաբ Տապիլի որդանով ներկուած բուրդէ հիւսուածեղ էնները հռչակաւոր էին։ Ընդհան հանքո Հանասարը ընարարև քև ին գօտիներով, ծածկոցներով, գորգերով, ետևգրևով ր շմանշրբևով ՝ ետյն դարտւանդ այդ համրաւր շատ հեռուն կը տանաջուբն դարիշարաժույր ձևնոյները բա մար, զոր Սրաբները Հայկական ներկ կ, արուարքիր ր սև ջինարիիր չափ նարկագին նկատուած էր։ Մյս ներկը մինչեւ Հարկաստան կ'արտածուէր, և շատ փաշ փուկ ընտնուր բազան գի գիայր դրատնոր ր եսւեմի բաղան ինրան ժանջացուին, դիրչ մերս եաղնարի ր ունին ըիւկրեսու բադան ժանջաջունիւրն իանրքի քեն»,:

<u> Որսերիրի հաճանմամ ասմանն ձույձ իսր</u> այսն որդանը իրը յատկանիչ, իրը Trade Mark Հայկական գորգերուն։ «Սյգ մարուշար-իանդինն ժնբեք ժուա դարիշարագոյրի փոխուաց աբան է ևնքայ՝ ճարի որ ժայր հալան Հայիարար ժանձրնուր վետվ նրոնը արնատեր անակի հատարրբեսու գրւիր ույն ին ժարբըն: խոր վանորատարի դեն գանուտներն ին ահատաջիրն արսն»։ Մոսև արությանիանեց Մր. Բոր։ Մյս պատասարը չնատանակենի գանձղարբքով էագմավեսի մէջ 1930 Սեպա., բայց առ ի քիւնունիւր ըստ ի, անատաանը խորհես) ար արան, որ իրչակո նոր է իեն ար արասիսան Մարթինի։ «Գալով գոյներու մա-1 ... հղած պատճառաբանունեանց, Մարներ կ'ըսէ թէ ինթ գտած և Հայկական angle of 1201kle gonus le Chefnend lingh my dp 1201kh gonzud a aufyhlip my ge gnjhlipnif npulig yp halinfughlip Inpoleprish the limbe la uning plipline ne in the property of the same of the ment of the many of the same of the many of the same 2 2 2 2 malily me le jumnely le Lughuhule thating the appublikant to Jumney a Lange for

մէջ (շատ մութ կանիսագոյն կտորներու, և աւելի բաց յետնագոյններու մէջ) ծանօթ չէ որեւէ ուրիշ շրջանի, ինք կը սխայի որովնետեւ զոյնը որ պակաս է վիջապ գորգերէն ումանց՝ օրինակ կրաֆի գորգին մէջ՝ կր գանուի կովկասեան մասնաւորա_ պէս Գազագներու և նուրը տաղիստաննե րու (հրապարակին վրայ ծանօթ իրը Գա. ալիսդան) ինչպես նաեւ կանիսաւ հիւսուած շամախիներու մէջ, որոնցմէ մին (Բարից, 85 մօթին պատկանող) հնագոյն վիջապ գորգերու մանիշակագոյնով յատակուած է ամբողջունեամբ։ Գոյնը կ՝ երեւայ նաեւ՝ եանն աւբնի ջաժուաժիւասներ, Օիհուար գորգերու, աւելի յաճախ Ղարապադի շրջանին գորգերու և նոյն իսկ Քրդական շրջանի խորերէն բերուած գորգերու մէջ, երեւալով իրը ակներեւ նկարագիր Պարակզ կոչուած կապերաներու վրայ։ Նուագ յաճախ կ'երեւայ վաչկատունի գորգերու ւնեն անորը ջնաառանար ին երևուկը фиви Մարոյ արևւմահան եզերքի Մելեզ և Պերկամոյ ջաղաքները, ինչպէս նաեւ երկրին արեւելեան մասին մէջ արտադրուող կարգ մր վաչկատունի գորգերուն մէջ : վերջիններուն մեծագոյն մասին մանիշակա գոյնը կը գունանափի շուտով և գրենե ամբողջունեամբ, բայց ըստ երեւոյնի անազարա կը մեայ լաւագոյն Մելէզ և Պերկամոյ կաորներուն մէջ։ Մ,յս Պերկա որ կոչուած գորգերն ունին մօտիկ կա պակցունիւն կովկասեան շրջաններու հետ ։ Բայց այս գորգերուն **ներկերու և գոյներու** խոսկրեն անմեր անդատարար իրևակա բննուած և ճշաուած են ձագոպիի կողմե, եւ Մարթինի պատճառաբանութիւնները վերջնականապես ջնջուած կը համարուին. և ցայն դարձեալ Հոս կրկնելն աւելորդ կր սեպեմ ։ Փաստերը կը ստիպեն գիս գալ

A.R.A.R.@

^{2.} Արաբ, մատ. Հայաստանի մասին։ Թրգ 3. Հայկական Գորգերը։ Կոքնակ 1920 էք 368, 10 խալաքեանց, էջ 26. Ծանօք. Բիւ 2.

²⁰ d. Apr 6:

^{4.} The Oriental Geo. of Ebn Haukal Istak (902-968 A. D.) Trans. Sir William 5. Արար. Մատ. Հայ. մասին, Էջ 43, ծանօք. Kent. L. L. D. London 1800 12 161.

^{6. 3} neghta f. spum, f. dun \$2 52.

^{1. «}A History of oriental carpets before 1800». London 1908.

ներու մէջ գտնուած մանիչակագոյնը որեւէ Թիւն անմիջապէս կցելով անուան մասին ապացոյց չի կրնար նկատուիլ անոնց Հայկական հեղինակունեան համար, այլ ցոյց կու տայ ուրիշ շրջան մը՝ կովկաս՝ իրը ծագման վայը»¹։

Նախ Մելէզ և Պերկամոյ գորգերը և անոնց գոյներու ու ներկերու իննդիրը առ այժմ մեր նիւնին հետ կապակցունիւն չունին, և Ճագոպի կամ Մարժին կրնան իրենց տարբեր կարծիջներուն հետեւիլ։ Ցետոյ Մը. Բոբ ըստ երեւոյթի՝ կամ չ<u>է</u> Տասկցած եւ կամ խեղաթիւրած է այդ շատ պարզ (Տր. Մարթինի) տողերուն իմաստը ։ Մար ժին գրրվրգի մասին կը խօսի, մինչ Բոբ որեւէ մանիչակագոյնի մասին the proup at the dustinabut to surround to duple ամբողջութևամբ, ինչ որ Հայկական որդա. նին համար չի կրնար ըլլալ։ իսկ Մր. Bach յիջած իբր Թէ Հայաստանեն դուրս ևղող շրջանները ուր գրրմրզը կր գործա ծուեր, ինչպես Ղարաբաղ, Շիրուան, Շա₋ տախ, Գապիսդան, Գազագ, պարզապէս ագիտունիւն է բանի որ այդ շրջանները Հին Հայաստանն իսկ են։ Ես մանաշանդ Տետաքրքիր եմ հասկնալու համար Թէ ան ինչ ըսել կ'ուզէ «Քրղական շրջանին խորևրեն»ով: Մ.june հանդերձ կ'ընդունին րաբը որ կար ոչ Հայկակար գոնգեն սնորը ուրի ժենունեն։ Մա այո աբան է հիշբն ոն Հայրևն վաջասարար գոմովունմ ը, նքնանով արտածած կրնային ըլլալ նաեւ Որդանը։ Հայաստանի ներկի և ներկելու արուեստր Հայոց ձեռըն էր, սակայն ըլլալով նաիսանձոտ և գաղանաթացոյց արդեստաւոր րբև՝ ր ոեմուսն սեմի գուսարժբեսվ, չբը եսի տուած իրենց արհեստական գաղտնիջները, ր բենթությ ուն ագետիստանան գաջն ին չոնցած մատներով եկած է Թաղել յիջող և Jh2hml2:

Որև մարտմար արոտի գրոտենում դէծ կան ներկի բաղագրութեան և այլ արուհսաագիտական և արհեստագիտական մանր զուրն վիանունքիւրրբև սնորն ի, անգրը սն Տրատարակուին ենկէ չուսումեասիրուին ալ։ Մյոնալով ի, առանարդ Սևմարի վնայօն

սա եզրակացութեան որ Վիչապ կարպետ, ուսումնասիրութիւնս, իրը չարունակու ստուգարանական ճջդիչ ըննունիւն մը։

Որդանի անունը , Տնութիւնը և այլն , իրապէս բառի մասնագէտի, նաեւ լեզուագէտի գործ է, սակայն կր յանդգնիմ մէկ երկու խօսք առ այդ, ընելով ակնարկու-և պատճառներս։

Ըստ իս Որդան կարմիր ձեւը սիսալ է որովնետեւ Որդան կր նշանակե կարմիր:

Տորթ. 8. Թիրաբեան կը գրէր, «կաք ישי (karmil), שף (karmil) ան. ن ق որով մեր սահմանեն գուր யுற்று த்வர்வறத்திய்து, பயியுறி த்த சமாம் ալ յատկապես այն բառերուն կարգը դա սած է որ վաղուց պարսիկէն արաքի անցած և անհետ և անյայտ եղած वृत्तिष्ठि दे » :

«Ըստ այս Տեղինակութեան, ի սկզբա եղած է րառը , այն է 9երին՝ 26/ մին՝ ատրաշէկ՝ ատրորակ՝ (այլ) որ ավ த் பிரிவர் த் தி நாற்கு நிரி வயியத்தி Տոթը. Թիրաբեանի ծանօթ էր որ «Ուն (ճեր, ver) - Մրտաջրի պատմուների մեջ (կարևամակ) տեսանը որ Որդու^{նի} Հաւթուատի դէմ Սասանեան հերոսը պա արևան ընքով յաներ արև իւլ առաջին գրաւած այս քաղաքին անունի եղաւ կրման (արդի Քերմանը, Հոյ Bhung միջա հոն կ'աւելգրնե.

ر (kirm) = ۳۲۹ ؛ Եւ հակառակ ասոր Տը. Թիրաբեան չ՝ Ը^{սեի} ոն կանդին հասաճանագ ինրայ նքնաք գիլ,

կամ կիրմեն, ես կը հաւատամ որ կարմիր կութեամբ բառ մ'եղած է, ուստի աւելորդ որդեն և Հայերէնին մէջ գոյութիւն ունե. ցած է իրը Որդան, որ նոյնպես թեև շատ չին հաւանարար օտարամուտ կամ փո իսառեալ բառ մին է։ իսկ կարմիրին իր յաւնլուածական մասը ինձի կը միայ ան. մեկնելի, զոր լեզուագէտներուն կը Թողում ըննել և լուծել։ Ցիշենը միայն որ Հայերս նրուջարնատեր ժանրբևու արուրրբևն փոխ առած ենք պարսիկներէն։ իսկ Հայկագետրին մօտ կարմիրը կը մեկնուի ստայես. «բեն. ժանդիլ՝ ոսւֆ. գ. ժննունեն՝ ժեժել։ դաղմ. չերքեի... կարմիր. q. Κόκκινον, Coccinum: Նիւք ներկեալ ընտիր կարդրով, ըրևի կանդին. սնուր իաղ սնուր րանդին՝ սնաբո ր ինքիչը իտնդին ասի his Ju. Κόκκινον διπλούν, įm. Coccinum bis tinetum, bibaphum, "" L κεχλωσμένος, *του πουδη է կրկին ներ*րեալն կարմրով, և ըստ այլոց կրկին ոլո-Thut, Abbilled, habkbilled the dolumb Mingled Anatoma Ambagha by grupe nulm: Մուլ ի զգրուլ։ կարմիրո զգեցուցարը։ Մարդ գոպայ, և կարժիր։ Գործել գծիկար, և զկարմիր։ կարմիր կրկին։ ի քրինում, ը ի երչբեսմ։ ի իանդնում դա-հանդես Հիտնդին։ ժանուն և ա րրայ կարմրովը ըրևկրևով բւր։ Ծերր այրութը արկուարանի սևանր գկանդին (սևարը). Եաևո. ատանի»: քանրւան է միմեք և Երասնիներ դադրաբան շիբոսբացըորութ ըն ընտաէ նանդինը, Հաւարահան Արթություն գաղարաբան ան արա դրելիսւաց աաևարեն, իանդին անժարագ ըրհատի կանդեն րուսել ու ին իսչքիր։ Օերրաի, իասերան դրա, իր, կարոքիրո զգեցուցանել, ի կարարոյ, և ի բենեզոյ, ի կարմրոյ մանելոյ, ըրայլը: Երա Եաևո. ատանրանուներաը չրլւբ՝ քանդինն (սնմարն) քուտնութնով ջանը։ Եռա Ետնու տահաշնոտնուն արդան դիմացկուն գոյն մին էր, որով չեկերին կարմիրը (որդանի) լուս արկայում կայ կարմիրով ներկուածրերը որ յր կոչուհին նաեւ միայն կարմիր, և հայուրարար արև արև արև արև ար

արանալով դեր նիւնին որոշ կը տեսչուն եր անմարն ին հանձուրայի հաղ արարիչ ին որհատուի իանդինի՝ սնող ընդարիչ ին որհատուի իանդինի՝ սնով աջանարանաջ ը հաաւր ընարա-արո դե բնաասւի նաևունեւ

ծագած է ոչ թե չևրվեն այլ գիրմ կամ է գրել Որդան կարմիր. ի հարկին կար միրը միշտ պէտք է գտնուի փակագիծի մեջ։ Եւ կարմիր ոչ թե ծագած է գևրին huif shoulfle mil smams & hour, up, dah րառէն, ինչպես նաեւ գերքրգ, գարժիլ, գրիվսոն, գարժեն և այլն օտար տարբեր լեզուներով բառերը։

իսկ որդին մասին, Արիահայ Բառա. րանին գեղինակը կը գրէ. «ինչ որ ալ լինի պատմական ստուգունիւնը, սա աներկե ւան է որ մեր բառը (որդ) ամենաբարձր Տեսութեան մը կ'ելլէ եւ ամպածրար հին զրոյցի մը յիջատակը կը հասցնե մեգ». (անդ)։ Տորը. Թիրաբեանի մասնագիտական Տեղինակունիւնն և կարողունիւնը նկատի առնելով, նոյնութեամբ կ'ընդունիմ իր րսածը, խորհիլ յաւակնելով որ որդան իր կարմիր հոմանիշ ձեւէն կամ լաւ է ըսել Թարգմանութենեն շատ աւելի հին t մեր մom: Ասկէ զատ կարմիր և գրրմրգ նոյն բառերն են, [ժենեւ փոփոխութեամբ! կարելի է խորհիլ որ Ս. Գրոց Թարգմա. Enefibute Shur Gep. quandfile Zugngu dom եղաւ կարմիր, որով մեր մօտ հնագոյն ձեւին որդանին վրայ եկաւ է դարուն աւելնալ գարմիլ կարմիրը։

Որդանի մասին Հայկագետնը կ'ըսէ. «Որդան, ի, աց. գ. (առեալ ի սեռականէ ρωπρω Πρητ.) Κόκκινον, Coccinum. Ընտիրն ի մէջ կարմիր ներկոց. այն է փորրիկ և կարմրիկ որդն գտեալ ի տե

^ռԱՁՄ. ԱՊՐԻԼ 1932

^{1.} Jahrbuch der Asiatischen Kunst. 1925, 41 150-151։ Թարզմանու Բիւնը Հայերէն հրատարակ իմ կողմէս պատասխանով միասին «Բազմավէպ»

^{2.} Գոնիացի բարեկանո Պ. Գրիգոր Թօփագետն Ուիչիթա, կը յայանք ինձի որ նոյնիսկ գոնիայի րբևիի ժանջը ու ասբւասւեն շայոն յապուի բեւ

^{3.} Արիանայ Բառարան էջ 205։

^{4. 11,547, 52 304.}

^{1.} իպն Հաուզալ կ'ըսկ որ «Գերժկզը տեսակ մը որդ է», իսկ Ֆերչան Պորչան Գաքելա Պարս. բառարանը զրըսնոցի Համար կ'ըսէ «Մրաբական ձևւն է Տուտ-ալոքպախչին, այսինըն ներկարարի որդ». Ասիկա Հաւանօ. րեն որդին գամար կ'ըսէին, իսկ ներկին գամար կ'ըսէին

Cum Funk & Wagnall, new Standard Dictionnery of the English language & Physhau Surun. ump t Kermes, Kurmez, Kermes = Ar. qirmiz, qirmizi, "wuluhphm' Kirmisa, wormhegotten, Kirm. worm = "pq"

իսկ Ա. Սազոգ կը գրե. «Այնպես կ'երեւի թե Kermez animal բացատրութիւնը՝ Հայերեն Որդան կարժիրին թարգժանութիւնն է». (կոչնակ, 1920, էջ 367) Այս վրիպակի մասին արդէն վերը խօսեցայ, 11

րեւս վայրի կաղնոյ, այսինըն բայամուտի, որպէս և նիւթե ներկեալ նովին, որ պարզապես կարմիր կոչի յոլովակի, գրրմրզ. ԵԹԷ իցէ իրրեւ զորդան կարմիր (յն. մի բառ), իբրեւ զասը սուրբ արարից։ Զգեցեալ էր բենեզս և ծիրանիս և որդան (կարմրոյ). Ես. ա. 18։ Ցայա. ժը. 15, և 12։ Ըստ կարմրութեան որդանի. Սարկ։

> Եւ յարենէ գոյն յորդանին Մաքրեա յիմոցն և յօտարին։ Ըզքուրձ մեղաց մերկեա յինէն, Ձյորդան կարմիր արեան գունին։

> > 8ሀ• በቦԴኮ

Եթե գարգախանին, դրման ինեն… ամա **թե որդանը, և արը արհանց հւն. Ածար.** յայտն.» ։

Հայկազեանի որդանին Համար կրնանք նկատել սակայն նախ որ Սարկաւագ թագանայ, Ցիսուս Որդի, հին Հայ աղրիւրներ չեն որդանի վկայունիւն յառաջ բերելու համար, անոնցմէ շատ աւելի հին և կարեւոր են Մովսէս խորենացւոյ, Փարպեցւոյ և այլ վկայութիւններ, ուր որոշ կ'ըսուի նաեւ Թէ որդանը ոչ Թէ Հայկագետնի նկարագրածին պէս գտևալ ի տևրևու վայրի կաղնոյ է՝ այլ սիզոյ։ Ասկէ զատ, ինչպես ըսի, ուղիղ չէ որդանը նկատել ընտիր ի վեջ կարմիր նևրկոց, որովչետեւ որգանը՝ կարմիրն իսկ է։ Հայկագեանին Հեղինակները կը վկայեն նաեւ որ <u>իս</u>. ա. 18 «գորդան կարմիր» յունարէնին մէջ մի բառ է միայն, հայերէնի մէջ ալ կանրքի է ոչի հաս նորը, ժանջացրքավ քաղ որդան կամ կարմիր։

երչ առաջ ահսանը որ որդան գոյնով ներկուած կերպասներուն կու տային նաեւ միայն որդան կամ կարմիր կոչումը, և առ այդ վկայութիւններ ալ տուած էինք կարմրով. այժմ ալ շեշտենը որդանով օրինակները, զորս կը հաւաբենք նոյն հեղինակա ւոր Հայկազեանեն օգտուելով։ Ցայտ. ժը. 15 ունի «Զգեցեալ էր բենեզս և ծիրանիս և որդան»։ Նաեւ անդ 12. «Բենեզոյ

և ոսկեթելի և որդան»։ Որ ցոյց կու ապ որդանի բարձր արժէրը և յարգը Հաւա. սար բենեզի, ոսկենելի, ծիրանիի։

Մ.յոջանը բաւական կը համարիմ այ

Մւարտելէ առաջ երկու խօսք ալ ծագ կամ ծաղկելու մասին։

Տասարակ բառական իմաստը, որ իմ նիւ նիս հետ կապ չունի, իսկ ասկե գա ունի նաեւ փոխաբերական իմաստ մը դ մեծապէս հետաբրբրական է. «Մեր Հա յաստանի... որդն ըսուած ճճին, ուսկի որդան կարմիր անունով ազնիւ ներկ կ՝ ելլէ։ Ասոր տաճկերէն չիչեր կ՝ ըսեն, ինք պես Հայաստան ալ տեղ տեղ ծաղիկ կ՝ նուանեն, երբեմն ալ գորմիզ, լատիներե րօրչինևլյա, Գաղիարէն թօշնիյլ»1: Նա Bosphill հուդ Bobspppling աևմուր հունդի չեն, թեեւ միջատածիրան են։ Ցիսունի աւելի միջատներ կան որոնը ծիրանի կ՝ ա՛ տաղրեն, որոնցմէ սակայն Որդանը կ կարմիրը միայն Հայաստանի մեջ գտնուի և Արաբացւոց ծանօթ գրրվրգր Որ հօջերբներ ժնրաբան անտաժերչ ա և վաճառականները Սպանիացիներ սնուրն շրոնջիւ Բւնումայի պեն ատնաջոր գր բ ջաւարաետև դիրչեր <u>Թաւնեիա</u> բ յաստան ալ եբևուաջ, ր ենքանսկ _{բեր} ոում ու գարիաժիր (արշուշա երբ նուազ ազնիւ և տեւական) քան Հայ տանի յատուկ մեծահամբաւ և աւելի " որդանը կամ գրրմրզը, գործածուեցաւ ներկարարներուն, ծաղկողներուն եւ կողմե։ Քօչինելը «Չորցուածը մանք իրսն է՝ արսև ջաղան <u>Բ</u>բեսանանին որդը հունաի տեղ դրած էին ինչ՝ ասկէ հարիւր յիսուն տարի առաջ։ Կ գայիկ վերի բը արուրը» ։ Ռեմանր։ Lunchi att has Kermesberry quint

pusp: «Մ.յուպես սիսալմամբ գրրվոզ միջատը գրրաքրգ կաղնոյն պաուղը կարծուած ծաղիկ, ըստ Հայկագեանի «ծնունդ բուսոց, է»՝: Պապասինեան ալ յիջած է, ինչպէս ան ին դիավունգբար դէն աբուար աշխաասւնգրարո որիժեն՝ «Բւնսանին բնրաև ատեն Գրրմրգը կաղնեղալար տունկին պտուղը նկատեցին։ իսկ Հայերը ու Պարսիկները կրկին ծաղրած են այդ գաղափարը, ու միջա պնդած են Թէ որդեր էին ոն ին շիրբիր այս իանդին ըրևին ինբըն մարմիններուն մէջ, և ոչ [ժէ տունկերը»2: Հայերուն և Պարսիկներուն կողմէ այս արաւմի ժամափանն գամնութնուր դառիր ես բան մը չեմ գիտեր, և նոյն իսկ ստիաստր եղ խանչին ոն անժանիսի հար դն էջև քերաև ննան՝ ճարի սև եք Հայ ր եր արևն քրժուրթեր ուրեր քիքբե քաղ ծաղիկ (ծաղկուած) բառերը գրրաքրգի նման Rospillessips համար, որուն փոխանակ որդան վաղ ժենունն նորքու, նաւ ջաղանաց բը ջա-164 Ame 26 26 են նորք: Սւնբար անան է ան անունց կողմեն ալ ծաղիկի հունա, պաուղ, չատիկ կամ չոր ծաղիկ նկատուած էր։

Հնագոյն Հայ մատենագրութեան մէ որպես և անկոց՝ նախ քան զպաուղն կամ գսերան», եւն նկատուած էր, այսինքն րառական ուղիղ իմաստով։ Բայց, րստ իս բոլինելին Թուրբիա և Հայաստան մուտքով հաւանաբար ֆի դարէն սկսեայ ծաղիկ և ծաղկել բառերն ունեցան փո խարերական իմաստ, այսինըն ծաղիկով ներկել, ծաղկել, ըօչինելով գունաւորել, զարդարել։ Այս իմաստով պէտք է առնել բառերս միջնադարերուն։

Որդանեն զատ Հայաստանի ծանօթ էր Lայթա, և Տորոն, որոնց մասին ուրիջ առիթով այլուր պիտի խոսիմ:

3. Pharsbur

×

ԱՌ ՔՆՆԱՍԷՐՍ

Հ. Գ. Զարըչանալեանի «Պատմութիւն Հայ Հին Դպրութեան, Գ.- Ժ.Գ. Դար» գրբին (որ այս օրերս լոյս տեսալ Գ. Զարըչանալեանի «Պատմութիւն Հայ Հին Դպրութսաս, - որ գրենե ամբողջապես կը ներկա-յացնեն - տպեր. առնքիւ չրատարակուած ըանասիրական յառաջարանն է որ գրենե ամբողջապես կը ներկամասնալ. «Բաղմավէսլ»ի ընքերցողներուն, ջանի որ ան, Թէհւ համառօտակի, ընդհանուր ակնարկ մը կու տայ մասնալորապես ներկայիս ծեծուած մատենագրական խնդ-իրներուն, որոնց ազբիւթներուն ծանօխուխիւնը կրնայ

զացմամբ կազմուած էր մատենագրունեան դասագիրըս. և մենը չճամարձակեցանը այն կապանլ իր այդ գեղեցիկ օծումեն։ Միայն լեզուն տեղ տեղ բիչ մը փոփոխե. որըն կարանով ըրայն ձենենին օգուղբը։ Ուտր և ոնու ը անանն աջով հանտանել

արել արալով հարար Հայան։ Հիննական կէտերուն մէջ՝ նոյն ոճը, նոյն լեզուն, և Գ տպագրութեան նոյն կարծիրները, և նոյն տեսունիւնները պիտի գտնեն հոս Ազգիս գիտնականները։ Ուր կաց եղաւ՝ հակիրճ ծանօթութեամբ մը նչանակեցինը նոր հրատարակութիւնները Apmply Breby:

. Ինչայես բանասեր Պ. Գառնիկ Ֆնագլնանի «կորիշն - Վարբ Մայթոցի» Հմաալից ուսուննասիրութիւնը. անց է ինչքպես բանասեր Պ. Գառնիկ Ֆնազլհանի «Կորիշն - Վարբ Մալբ անև Մ. Ներսես Լամբրոնացեռյն « Ցեսուսապեմ, 1930. և Սաջսոնիոյ իշխան Մացս թաճանային հրատարակունիւնը Ս. Ներսես Լամբրոնացեռյն Մանսագրեն, 1910 - 1921 - 1926։ (Այս հրվուցի Տեսութիեն առակաց Սողոմոնի», տպ. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1919 - 1921 - 1926։ (Մ.յս հրկուցի ար, ար, արտական Ոսմուլսըի», աա. արևը), ար, ար, արևը),

^{1. «}Բազմավէպ» 1843 էջ 56.

^{2. 5,75. 457:}

^{1.} New Standard dict. of the English lang. Funk & Wagnall.

^{2. 4026 4 1927 12 396.}